

BİLİMİN FELSEFE BİLİNCİNİ DIŞLAMASI*

Ebubekir EROĞLU**

Özet

İlahiyat felsefi bir disiplindir. Felsefe bilincini dışta bırakarak yapılacak ilahiyat eğitimi dini ilkelerin ve uygulamasının öğretilmesiyle sınırlanır. Kapitalizm insanı tüketim odağında görmeyi tercih ediyor. Kapitalist toplumda bireyin günlük deneyimi insanlığın yüksek ideallerini gözetmenin yerini alıyor. Bu durumda pratik zeka işlevli, entellektüel zeka gereksiz oluyor. Bir kavram gündelik standartlara bağlandığı ölçüde evrensel anlamını içermekten uzaklaşır. Bu durum dini ilkelerin uygulanmasında da geçerlidir. İtikadi ilkeler değişmez ancak ona bağlı olan insanların halleri üzerinde düşünmekten kaçınamayız. İlahiyat eğitiminde felsefe bilincinin dışlanması insanın dışlanması anlamına gelir.

Anahtar Kelimeler

Felsefe bilinci, ilahiyat eğitimi, felsefe

EXCLUSION OF PHILOSOPHICAL CONSCIOUSNESS BY THE SCIENCE

Abstract

Theology is a philosophical discipline. Theology education is carried out by excluding philosophical consciousness which is limited by teaching of religious principles and applications. Capitalism prefers to seek people in focus of consumption. In capitalist society, the individual's daily experience is taking place of looking after of highest ideals of humanity. In this case, practical intelligence is functional; intellectual intelligence becomes unnecessary. A concept is away from including its universal meaning to the extent that linked to daily standards. This situation is also valid for the application of religious principles. Theological principles are unchange but we cannot give up thinking on the human conditions linked to theological principles. The exclusion of philosophical consciousness are from the theological education means the exclusion of human.

Key Words

Philosophical consciousness, theology education, and philosophy

* Bu deneme 11 Eylül 2013 tarihinde *Zaman* gazetesinde, yayınlanmış yazının gözden geçirip yenilenmiş metnidir.

** Şair, yazar.

İlahiyat fakültelerinin müfredatında felsefe ve tarih derslerini dışarıda bırakan değişikliklerin öngörülmesi tartışma doğurdu. İlahiyatın kendisi, ilim olduktan ve değişik bilimlere içine aldıktan başka düşünsel yani felsefi bir disiplindir. İlahiyat Fakültelerindeki derslerin tarihi ve felsefeyi dışta bırakarak işlenmesi, konuların ele alınışında insanın dışlanması anlamına gelir. Çünkü programına yoğun bir inifratçılıkla eğilinmiş her uzmanlık alanında insan dışlanır. Sözle olmadığı takdirde uygulama insanı dışta bırakmakla sonuçlanır. Müfredatın değişmesi yönünde işleme konulan prosedüre, akademi dünyasından da etkili ve önemli itirazlar, yöneltilmiş karşı oylar var. Değerli bilim adamı Prof. Dr. Durmuş Günay açıkladığı (kısmen yazılı basına intikal ettiği gibi tüm metni önümüze gelen) görüşlerle bu konuyla ilgili heyete söylenebilecek olanları ortaya koymuş bulunuyor. Akademi dünyasının işleyişine müdahale etmek tabii ki bize düşmez. Reform yenilik demektir. Üniversitede yapılacak yeniliğin sonuçları akademinin çatısı altında kalmaz, kalmaması da gerekir. Durum böyle olunca bilimsel çalışmaların bir bölümünde daha, tarihin ve felsefenin dışlanması (ki bu nihai anlamda insanın dışlanması anlamına gelir) çerçevesinde bazı görüşlerin kısaca ortaya konulması şart oldu.

İnsanı, Estetiği, Felsefeyi dışlamak

Kapitalizmin insanlık hayatını nerdeyse rakipsiz olarak etkilediği çağımızda, estetiği ve felsefe bilincini dışlayan bir yaşama biçimi ile karşı karşıyayız. Hayatın amacı ya da ideal hayat gibi peşine düşmeye degecek ilkeler geri plana itiliyor, tüketim toplumunda yaygın ilgilerin odağını sadece yaşanmış deneyimler dolduruyor. Günlük yaşamın gerekleriyle baş etme çabası insanların bütün vaktini alıyor. İhtiyaç duyup öğrenilecek bilgileri bu gerekler ölçüsünde tutarak sınırlamak yönünde bir eğilim de var. Ortega y Gasset'nin resim sanatında yürüten yeni yolu *Sanatın İnsanı Dışlaması* olarak nitelemesinin üzerinden yüz yıla yakın bir süre geçti. Ünlü İspanyol düşünürün aynı adı taşıyan yazısı, Türkçesi "*Tarihsel Bunalım ve İnsan*" adıyla yayınlanmış seçme denemeler kitabında yer almış bulunuyor. Eşyanın resim sanatı üzerinde kurduğu egemenliği insanın dışlanmasına bağlayan düşünür, bu durumun olumsuzluğuna dikkat çekmiştir. Yazıdaki vurgu insanın dışlanması üzerinedir. Günümüzde piyasaları istila eden eşya bolluğu, tercihleri boyunduruk altına alıyor, seçme niyetini yanıltıyor ve toplumsal yaşamda insani niteliklerin görmezden gelinmesine yol açıyor. Bu yöndeki gidişat kurumların işleyişini belirlemede etkili olacak ölçülere vardı. Kurumlar eliyle yürütülen programlar eskiden olduğundan daha fazla teknik proje ve prosesüs halindedir. Günlük yaşamdaki iletişimin yüz yüze gerçekleşme derecesi azaldı. Bir yandan da değişik uzmanlık alanlarının kendi sınırlarını kalın çizgilerle çizerek başka konularla arasını kestiğine tanık oluyoruz.

İnsanın bilinci, yaşadığı dönemdeki soyut ve somut biçimlenmeleri kapsar ve günlük işleyişini bu biçimlenmeler üzerinden sürdürür. Bu nedenle pratik akıl işlevseldir ve öncelikli rol oynar. Günlük yaşamda kavramların uygulama değeri

öne çıkar. Herkes kavramların günlük yaşamdaki uygulama değerini baz alarak işlerini yürütmenin peşindedir, çünkü söz konusu değeri gösteren güncel biçimlenmeyi aynı şekilde anlamış ve kabul etmişlerdir. Teorinin adı konulmadan dışlandığı bu kavrayışın paylaşılmasında insanlar arasında adeta bir ittifak vardır. İşlerin yürütülmesinde kolaylık sağlayan bu kavrayış ortaklığına tek başına “yanlış” diyemeyiz.

Fakat şu bir gerçektir ki, bir kavramın herhangi bir zamanda ve mahalde aldığı biçim ve taşıdığı anlam o kavramın doğuştan getirdiği ve evrensel anlamda yüklendiği değeri tamıtamina içermez. Biçimlenme, yere ve zamana göre olmuştur, görecedir. Kavramın belli bir dönemde yüksek derecede işlevsel olması dahi onun anlamında evrenselliği yakalayacak ölçüdeki bir genişlemenin teminatını vermez. İnsanın yaradılışından gelen ve doğasıyla ilgili her kavram özünde evrenseldir. Bu evrenselliği bilincin haricine atmamak felsefi bir tutum ve durumun sonucu olabilir. Hepimiz özünde bütün evreni kapsayan kavramlara ve duyum parçalarına, içinde bulunduğumuz koşullara göre tutunuruz. Koşullar evrensel öz ile bağlantıların kopmasına yol açabilir. Halbuki bu bağlantıyı devamlı korumamız gerekir, aksi takdirde doğduğu koşulları yitiren bir kavram çürür ve çürütür.

İnsanların tutumlarını gözden geçirmeleri, daha uygun bir deyişle nefis muhasebesi yapmaları gerektiği gibi, içinden geçilen koşullara bakarak kavramların, ilkelerin ve yapıp etmelerimizin evrensel kavrayış karşısında daima sınanması gerekir. Söz konusu sınanmanın yeri insanın anlayışı, zihni, aklı, görgüsü, kısaca yaşam duygusudur, başlıca yollarından biri ise felsefi çabalarıdır, felsefi tutum ve düşünüşüdür. Dini ilimlere ilişkin ilkeler ve kavramlar söz konusu olduğunda bu sınama onun uygulamadaki anlamını, kapsayıcılık ve yaygınlık ile kavrayıştaki güvenilirlik derecesini ölçme üzerinden yapılacaktır. Felsefenin başka disiplinlerden bağımsız ve kendi tekelinde tuttuğu bir dünya yoktur, konuları varlığa ilişkin bütün alanlara uzanır ve başka bilimlerle irtibatlıdır. Felsefeyi ilgilendiren konuların hiçbiri insan bilincinin haricinde bir yerde şekillenmez. Genişleme ve daralma bilincin alanında meydana gelir. Zihinsel işlemler hâlihazırda meydana gelir, zihnin işleyişi psikolojik gelgitlerden ibaret kalmaz. Gelgitlerin vuku bulduğu esnada zihindeki geçmiş hüküm yürütmez ancak her kavramın bir tarihi ve tarihsel arka planı vardır. İtikadlarımız, duyum halinde insandan insana geçen ilkeler olmak bakımından ve insan duyumu olarak arka plana sahiptir. Zekâ ve akıl insani ve toplumsal sorunları çözmeye yöneldiği zaman işte bu arka plana bakarak tarihi bilginin, mantığın ve felsefenin yardımına ihtiyaç duyar. Felsefe, yeteri kadar ilgi konusu olmuyor diye başka dünyada ve başka niteliklere sahip insanları ilgilendiren bir disiplin değildir. Özellikle günümüzden başlayarak klasik İslam filozoflarının Maveraünnehir ve Endülüs'te yaşadığı dönemlere uzanan düşünce ekollerinin yok ya da ortada görünmüyor olmasına bakarak, kendimizi bu yollarda ilerlemekten vareste tutamayız. Olguları sırf güncel

bağlantılarına (empirik duruma) bakarak, pragmatik çerçevenin içinde kalarak anlayamayız.

Dini İlimler ve Felsefe Bilinci

Felsefi bilinç nasıl dışarıya açık olmak durumundaysa, insanlık içinde ve toplumsal ortamlarda, dini ilimler dâhil insani ilimlerin kökenleriyle irtibatı, evrensel anlamları ile uygulamadaki kavranışlarının örtüşme derecesi daima sınıır vaziyette olmak durumundadır. Bu çerçevedeki kavrayışa felsefe bilinci de deniliyor. Kavramlar tarih boyunca geçirdikleri istihalelerden ve evrensel anlamının yoklanmasından koparılarak uygulandığı takdirde tek bir biçimlenme üzerinden taşlaşmaya mahkumdur. İşlenmeyen kavramlar ve imgeler donuklaşır, kireçlenmeye uğrar, taşlaşır. Kavramların kireçlenerek esnekliğini kaybetmesinin nelere mal olduğunu göreceğimiz en uzak ve en yakın modeller İslam tarihindedir. En uzak diyoruz çünkü binli yılların başlarında iki yüzyıla sığmış felsefi ve bilimsel çabaların ardından gelen yüzlerce yıllık kireçlenmenin nedenlerini düşünmeyi unutmşuz. En yakın diyoruz çünkü yakınımızdadır, İslam tarihi bizim tarihimizdir. Orta Asya'da yaşamış ve eserlerini Arapça olarak yazmış olan düşünürler bizim düşünürümüzdür. Ele aldıkları meseleler bizim meselemizdir. Farabi, İbni Sina, İbniRüşd antik dünyadaki eserleri çevirip yorumlarken onları güncellemişlerdir. Gündemin konusu olmaktan çıkmış bir eserin serbest çevirisi yapılarak düşünce ortamında yer alması ve başvuru kaynağı haline gelmesi onun güncellenmiş olduğunu ispat eder. Aristoteles'in Metafizik hakkında serdettiği açıklamalar, varlığın var oluşuna tek yaratıcı etrafında açıklama getiren müslüman düşünürler için çıkış noktası ve geçit yeri olduysa bunun nedeni aynı eserin İslami kavrayış çerçevesinde güncellenmesidir. İbniRüşd dini ilkeler ışığında felsefi düşüncelerin gereğini açıklamış, bu görüşleriyle onun eserinden alıntılar yapan Aquinolu Thomas için bir yol gösterici olmuştur. Kabaca verilen bu bilgiler adı geçen düşünürlerin bir parça ayrıntılı biyografilerinde yer almaktadır.

Bir yanda itikadi ilkeler üstünde en ince hassasiyeti gösterirken felsefi çalışmalar yaparak kavrayış alanını genişletenler var; ki bunların akıl yürütmeleri tasavvuf yolunda olanlara da yaramış ve İslam medeniyetinin en canlı devirlerine tekabül etmiştir. Öte yanda mantıki düşünceyi iptal edip ritüeller üzerinden batını ekolleri oluşturanlar vardır ki, bir daha sökülemez ölçüde kireçlenmeye yol açmışlardır. Selçuklu devletinin dağılmasıyla oluşan karmaşa dönemi, uçlarda gezinen batını akımlara yataklık etmişti, kavrayış alanını genişletenlere örnek olarak da yukarıda anılan düşünürlerin adını hatırlamak yeterlidir. Günümüzde durumu belirlemek amacıyla seçim yapan bir kişinin, görünen bu iki uzak uca bakması ve ders çıkarması lazımdır.

Arada asırlar süren ve nedenleri üzerinde ayrıca konuşmanın mümkün olduğu bir kesintinin bulunduğu bilinen gerçektir. Ancak Osmanlı dönemindeki medreselerde felsefi düşünüşün tarihselliği aleyhinde tavır alındığını da

söyleyemeyiz. Medreseleri içine alan eksikliğin çıkış noktası başka yerlerde. Son devirdeki (20. Yüzyılın başındaki) Osmanlı uleması, tek insanın yetkinliğe ulaşması kaygısını merkeze aldıklarında da toplumsal ve siyasi konulara girdiklerinde felsefi düşünüş alanındaki açığı kapatmaya yönelik bir üslubu benimsemişler, pozitivizm gibi gündeş felsefi akımları ve toplumbilim konularını göz önüne almışlardır. (Msl.: Ahmed Hilmi, İsmail Hakkı İzmirli, Şerafettin Yaltkaya). Yirminci yüzyıldaki müslüman düşünürlerin, demokrasi kavramının yeterince toplumsallaşmadığı, bu nedenle tartışmalar denizinin üstünde şüphelerin yüzdüğü bir devirde, çağdaş toplumsal kavramlara göndermede bulunmaktan geri kalmış olmamak dileğiyle demokrasi fikri üzerinde yoğunlaştıklarında dahi tarihsel boyuttan kopmadıklarını ve güncel koşullanmalara teslimiyetten kaçındıklarını söyleyebiliriz.

Biz, şimdiki hale göre bilgi üreten ve ihraç eden bir toplum olmaktan çok ithal eden bir toplumuz. Osmanlı tarihi, coğrafyası gibi bize özgü olduğunu herkesin kabul edeceği konularda dahi güvenilir bilgiyi dünyaya ihraç eder durumda değiliz. Dünyanın her yanında akademik otorite olarak kabul görmüş (Msl.: Halil İncılık, Kemal Karpat) tarihçilerimizin olması, toplum olarak hakkımızdaki bu intibayı değiştirmiyor. Hal böyleyken ve İslami konularda uluslararası alanda bilinmeyen kaynaklardan çıkarak dolaşıma sokulan fikirlerden fanatizmi besleyenler yüz ağartıcı nitelikte olanları her gün daha da koyulaşan bir gölgede bırakmakta iken İlahiyat Fakültelerindeki müfredatı güncel koşullanmalara teslim edecek bir değişikliğe gidilmesi onarılamaz tahribata yol açabilir. Dini ilkeler bütünüünün özgün halde muhafazası için özen göstermek zorunda olduğumuz kadar, bu ilkelerin belli bir dönemde yaşanan hayattaki görünürlük derecesi ve değişkenleri üzerinde düşünmekten kaçınmamak gibi bir ödevimiz vardır. İnsani ilimlerin başlıcası durumundaki dini kavramların evrensel ve tarihsel özünden koparılarak öğretilmesiyle düşünme alanında meydana gelecek daralmaya cevaz vermek her halde üniversite kavramı ile bağdaşmaz. Bu nitelikteki değişiklikler uygulamaya konulursa en geç bir kuşak sonra vazgeçileceği kesindir; ancak o zamana kadar ortaya çıkacak bilgi açığının ve eğitimdeki kısırlaşmanın ve her türlü toplumsal marazın nasıl giderileceğinin şimdiden düşünülmesi gerekiyor.